

Wyrobisz, Andrzej

Antoni Mączak (1928-2003)

Przegląd Historyczny 96/2, 165-167

2005

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Antoni Mączak (1928–2003)

W 1952 r. ukazał się w „Przeglądzie Historycznym” artykuł Antoniego Mączaka „Rola kontaktów z zagranicą w dziejach sukiennictwa polskiego XVI i pierwszej połowie XVII wieku”. Był to Jego debiut naukowy. W 1953 r. Antoni Mączak został sekretarzem redakcji „Przeglądu Historycznego”. Mamy więc szczególne powody, aby uczcić Jego pamięć.

Chcielibyśmy, aby zebrane w tym zeszycie „Przeglądu Historycznego” teksty były nie tylko dedykowane Antoniemu Mączakowi — jak bywa zazwyczaj w księgach pamiątkowych — ale żeby przede wszystkim ukazywały osobowość tego wybitnego uczonego–humanisty, obrazowały Jego zainteresowania, Jego sposób badania i objaśniania historii, a także wpływ, jaki wywierał na krąg swoich uczniów i kolegów. Stąd pomysł, aby na pierwszym miejscu znalazł się tutaj tekst samego Antoniego Mączaka „Rzeczpospolita szlacheckich samorządów”, doskonale prezentujący Jego poglądy na ustrój i społeczeństwo Polski przedrozbiorowej. Temat ten często pojawiał się w pracach Mączaka.

Bibliografię prac Antoniego Mączaka za lata 1951–1986 znaleźć można w poświęconej mu księdze pamiątkowej „Władza i społeczeństwo w XVI–XVII w.” (Warszawa 1989). Nie zamieszczamy tu kontynuacji tego wykazu, gdyż pełna bibliografia ukazała się w postaci osobnej broszury (2005).

Badania Antoniego Mączaka obejmowały bardzo wiele dziedzin. Po okresie młodzieńczej fascynacji historią najnowszą i wojskowością zajął się dziejami gospodarki, inspirowany przez swego Mistrza, Profesora Mariana Małowskiego, który uważał tę dziedzinę badań za kluczową dla poznania historii. Najpierw były to dzieje rzemiosła, w szczególności sukiennictwa („Sukiennictwo wielkopolskie. XIV–XVII wiek”, Warszawa 1955), co z czasem pozwoliło Mączakowi nawiązać współpracę z Istituto Internazionale di Storia Economica Francesco Datini w Prato, zainteresowanym specjalnie historią tej dziedziny produkcji. Potem przyszły studia nad gospodarką Pomorza Gdańskiego („Gospodarstwo chłopskie na Żuławach Malborskich w początkach XVII wieku”, Warszawa 1962) i nad handlem w strefie bałtyckiej (napisany wspólnie z Henrykiem Samsonowiczem artykuł „Z zagadnień genezy rynku europejskiego. Strefa bałtycka”, „Przegląd Historyczny” 1964; „Między Gdańskiem a Sundem. Studia nad handlem bałtyckim od połowy XVI do połowy XVII w.”, Warszawa 1972). Zastosowanie w tych pracach ujęć kwantytatywnych stanowiło *novum* w polskiej historiografii. Antoni Mączak był pionierem statystyki historycznej w Polsce (artykuł „Badania kwantytatywne” w „Kwartalniku Historycznym”, 1978). Badania dziejów gospodarki w oczywisty sposób łączyły się ze studiami nad społeczeństwem.

czeństwem („Mieszkańcy Malborka w r. 1570”, „Zapiski Historyczne” 1960; książka napisana wspólnie z Bendyktem Ziencarą i Ireneuszem Ichnatowiczem: „Społeczeństwo polskie od X do XX wieku”, Warszawa 1979). A badania nad społeczeństwem skierowały uwagę na problemy systemów i struktur władzy, co stało się z kolei rozległym polem badań Mączaka. W 1986 r. ukazała się Jego książka „Rządzący i rządzi. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnonowożytnej”, a w 1994 „Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XV–XVIII w.” Zarówno te dwie książki, jak i wiele poprzednich dotyczyły nie tylko historii Polski, ale Europy. Historię Polski Mączak zawsze badał i przedstawiał w szerokim kontekście europejskim i światowym.

Ta charakterystyczna dla Antoniego Mączaka jako badacza przeszłości cecha wynikała zarówno z Jego osobistych predyspozycji (o czym często mówił i pisał w swoich wspomnieniach i publicznych wypowiedziach), jak i z wpływu środowiska naukowego, w którym studiował i z którym był związany. Henryk Samsonowicz pisze tu o udziale w seminariach prowadzonych przez profesora Mariana Małowista. Ten wybitny historyk i wspaniały nauczyciel wywarł wielki wpływ na ukształtowanie się osobowości Antoniego Mączaka jako historyka, na Jego zainteresowania i sposób traktowania historii jako materii badawczej. Antoni Mączak wielokrotnie miał okazję wspominać Mariana Małowista jako swego mistrza („Latem w Tocznabielu”, Warszawa 2000; „Historia jest we mnie”, Warszawa 2004). Nie ukazał się, niestety, obszerny biogram Mariana Małowista napisany do drugiego wydania redagowanej przez Niego „Encyklopedii historii gospodarczej Polski” (z druku tego wydania z niewiadomych przyczyn zrezygnowało Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”). Aczkolwiek Antoni Mączak nigdy „nie pisał tak jak Małowist”, a nawet daleko odbiegał od jego zainteresowań i poglądów, to szedł w jego ślady przekraczając bariery wąskich naukowych specjalizacji, cezury chronologiczne i geograficzne granice. Zebrane w niniejszym tomie teksty uczniów i przyjaciół Mączaka świadczą, jak bardzo inspirująca była to postawa.

Wśród wielu dziedzin historii interesujących Antoniego Mączaka poczesne miejsce zajmowała historia podróży. Był właściwie pionierem nowoczesnych badań naukowych w tej dziedzinie polskiej historiografii (pierwsze wydanie „Życia codziennego w podróżach po Europie w XVI i XVII w.” ukazało się w 1978 r.). Sam lubił podróżować i podróżował wiele, poznał wiele krajów świata i społeczeństw. Było to pragnienie odkrycia innych krajów i innych kultur, zdobycia możliwości ukazania historii Polski nie w izolacji ani nie tylko „na tle porównawczym”, ale jako integralnej części historii Europy i świata.

Temu służyły też kontakty Antoniego Mączaka z uczonymi z całego świata. A miał ich wiele i były znaczące. Poza studiami na Uniwersytecie Warszawskim studiował także w Cambridge u Michaela Postana i w École Pratique des Hautes Études w Paryżu, gdzie miał okazję zetknąć się z Fernandem Braudem. Sam wykładał na Uniwersytecie Warszawskim, ale też jako *visiting professor* w Stanach Zjednoczonych (Urbana–Champaign, Notre Dame), Kanadzie (McGill w Montrealu) i Szwecji (Uppsala, Göteborg). Wygłaszał odczyty w wielu innych uniwersytetach i instytucjach naukowych w Stanach Zjednoczonych (m.in. Harvard, Yale, Stanford, Berkeley), Kanadzie, w Niemczech, Danii, Norwegii, Finlandii, Hiszpanii, we Włoszech i Wielkiej Brytanii. Był członkiem Historisches Kolleg w Monachium, gdzie organizował naukowe sympozja, podobnie jak w Herzog August Bibliothek w Wolfenbüttel. Wielokrotnie uczestniczył w Settimane di Studi organizowanych przez Istituto Internazionale di Storia Economica Francesco Datini w Prato we Włoszech. Brał udział — jako referent i organizator sekcji — bodaj we

wszystkich Międzynarodowych Kongresach Historyków i Międzynarodowych Kongresach Historii Gospodarczej. Zawszą przywoził cenne doświadczenia, które wykorzystywał następnie w swoich badaniach. A także trwałe kontakty i trwałe przyjaźnie z uczonymi z całego świata, o czym — w skromnym tylko zakresie — świadczą też zamieszczone tutaj teksty pióra historyków spoza Polski.

Rozległość i różnorodność zainteresowań, umiejętność zadawania pytań i poszukiwania na nie odpowiedzi przy pozostawianiu pola dla dalszych dociekań — cechy charakterystyczne Antoniego Mączaka jako historyka, uczonego, badacza — były też ważne dla licznego grona Jego uczniów i przyjaciół, na których wywierał inspirujący wpływ. Zamieszczone w tym zeszycie „Przeglądu Historycznego” teksty są tego świadectwem.

Andrzej Wyrobisz
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historii Sztuki